

bell hooks: Feminizmin, Kültürel Eleştirinin ve Eleştirel Pedagojinin Sınırlarında Bir Ses

Sevil Ak Çimenler¹

Kendi Öykümle Başlarken

Annem de babam da sağlık çalışanıydı, babam herhangi bir memur gibi, sanırım 5'te, mesai bitiminde eve gelirken annemin 24 saatlik nöbetleri de olurdu. Babam işten eve gelince uzanıp dinlenirken annem ev işleriyle uğraşırdı. İlk o zamanlarda toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamaya başladım galiba. Yanlış hatırlamıyorsam ilkokul 3 ya da 4'e gidiyordum. Babama sorardım hep, neden evde yemekleri her zaman annem yapıyor, neden sen yatarken annem temizlik yapıyor, ikiniz de çalışıyorsunuz ama neden annem evde de çalışmaya devam ediyor?... Ya hazırlıkta ya da orta 1'deydim, okul müdürümüz bana "feminist" demişti, ne için dediğini hiç hatırlamıyorum ama konunun feminizmle ilgisi yoktu. Zaten o zamanlar pek çoğumuzun kafasındaki feminizm kavramı, benim bugün anladığımdan da çok farklıydı. Duruşum hiç değişmedi. Bu yüzden "sen koca bulamazsın"lar, "bu kafayla evde kalırsın"lar havada uçuşuyordu. O dönem "feminist" denmesi bir suçlama gibiydi; ama zamanla bu sözcüğün anlamı benim için derinleşti. O yaşlarda adını koyamadığım rahatsızlık, aslında çok daha büyük bir sistemin parçasıymış. Kadınlara biçilen roller, sadece ev içinde değil, toplumun tüm katmanlarında yeniden üretiliyormuş. Hatta yalnızca cinsiyet değil, kimliklerimizin kesiştiği her noktada bir hiyerarşi kuruluyormuş.

Lisans eğitimim sırasında aldığım *Çağdaş Roman İncelemesi* seçmeli dersinde incelediğimiz romanlardan biri Toni Morrison'ın *En Mavi Göz* (The Bluest Eye) kitabıydı. Kitabı okuduktan sonra daha fazla bilgi edinmek ve kaçırmış olabileceğim sembolleri bulabilmek için araştırma yaparken Gloria Jean Watkins adında bir yazarın 1983 yılında tamamlanmış doktora tezine (Keeping A Hold On Life: Reading Toni Morrison's Fiction) denk geldim. Aslında işte o zaman bell hooks ile tanışmıştım ama henüz farkında değildim bunun. Watkins *En Mavi Göz*'ü

¹ sak@anadolu.edu.tr

hem bir feminist metin hem de ırkçı güzellik ideolojisinin eleştirisi olarak yorumluyordu. Beyaz güzellik ideolojisinin ve yapısal şiddetin siyah kız çocuklarında yarattığı yıkımı görünür kılan; sessizleştirilen deneyimlere ses veren, siyah feminist bilinç açısından dönüştürücü bir metin olarak anlatıyordu. Okurken çok sevdiğim ve kendimce pek çok anlam çıkardığım bu kitap Watkins'ın yorumuyla daha etkileyici bir hale gelmişti. Gloria Jean Watkins acaba şimdi ne yapıyor diye düşünmekle geçti bir süre. O zamanlar internet bu kadar kolay erişebildiğimiz bir kaynak değildi. Kafamızdaki soruların yanıtlarını saniyeler içinde alamıyorduk. Yıllar sonra buldum yanıtını.

Herkese ilham veren bir şeyler, birileri var. İngiliz Dili Eğitiminde Toplumsal Adalet üzerine çalışan bir doktora öğrencisi olarak hooks'a çok kez atıfta bulundum. Yazdığı çok şeyde kendimi buldum. Doğum adı Gloria Jean Watkins olan bell hooks'un da belki ilk ilham kaynağı büyükannesiydi. hooks, bu takma adı büyük büyükannesi Bell Blair Hooks'un onuruna seçtiğinden ve bu seçimin, yalnızca bir aile büyüğünü anmak değil, aynı zamanda kadınlar arası kuşaklar boyunca aktarılan bilgi, direnç ve hatırayı onurlandırmanın bir yolu olduğundan bahseder. Bu bağın onun düşünsel dünyasında ne kadar derin bir yeri olduğunu Black Looks: Race and Representation kitabında şöyle anlatır: "Bell Hooks'un dünyayla kurduğu yaşam biçimini siyah geleneklerle nasıl harmanladığını anlatırken, büyükannem bana tüm canlı varlıklarda bulunan ruhlardan ve bu ruhlara saygı gösterme gerekliliğinden söz ederdi." (s. 190).

hooks, yazarlık kimliğini, bireysel bir anlatının ötesine taşıyarak kadınlar arası kolektif hafızaya bağladı. *Appalachian Elegy: Poetry and Place* (2012) adlı şiir kitabında da bu köklere sık sık döner; Kentucky'nin yoksul kırsalında büyüyen bir siyah kız çocuğu olarak belleğinde iz bırakan toprakları, kadınları ve sözleri hatırlayarak hem bireysel hem toplumsal bir hafıza inşa eder. Bu metin, onun hem politik hem duygusal dünyasının temelinde yatan yerle ve kadınlarla kurduğu bağın güçlü bir ifadesidir.

Yoksulluk ve Ayrımcılık İçinde Bir Çocukluk

Gloria Jean Watkins, 1952'de Kentucky, Hopkinsville'de, siyah ve işçi sınıfından, yoksul bir ailenin kızı olarak doğdu. Yedi çocuklu bir ailenin altıncı çocuğuydu. Ailesi geçimini zor sağlıyordu; annesi Rosa Bell Watkins ev hanımıydı, babası Veodis Watkins ise fabrika işçisiydi. Evleri maddi olarak yoksuldu ama aynı zamanda duygusal, kültürel ve manevi olarak zengin bir ortamdı.

İlkokulu önce siyahlara özel bir okulda, daha sonra farklı ırkların bir arada olduğu karma bir okulda okudu. hooks, siyah okulundaki öğretmenlerin kendisiyle şefkatli ve özverili biçimde ilgilendiğini, ama beyaz okula geçince sistemin onu ve diğer siyah öğrencileri görmezden geldiğini ve değersiz hissettirdiğini ifade eder (1996). Çocukken hem beyaz üstünlükçü sistemle hem de siyah topluluk içindeki patriyarkayla mücadele ettiğini anlatır. Bu çifte baskı, onu erken yaşta farkındalığa ve direnişe itmiştir. Çocukken evdeki kadınların –özellikle annesi ve

büyükannelerinin- yoğun bir bilgi ve güç taşıdığını, ancak bu bilgeliğin toplum tarafından sistematik olarak değersizleştirildiğini fark eder (hooks, 1989). Feminist bilincinin temelleri de belki tam da bu gözlemlerle atılmıştır. Çocukken içine kapanık biri olduğu söylenebilir. Aile içinde konuşmak yerine yazmaya yönelir. Okumayı, yazmayı ve hayal kurmayı hem içsel dünyasını genişletmenin hem de yaşadığı ayrımcılıkla başa çıkmanın bir yolu olarak görmüştür.

İrkçi Akademiyle Yüzleşme ve Politik Yazarlık Kimliğinin Doğuşu

1970 yılında Stanford Üniversitesi'ne kabul edildiğinde, ailesinde üniversiteye giden ilk kişilerden biriydi Watkins. Ancak burada beyaz, üst sınıf öğrencilerin yoğunlukta olduğu bir ortamla karşılaşmıştı. Kendisini dışlanmış, temsil edilmeyen ve sürekli eksik sayılan bir konumda bulmuştu. Henüz 19 yaşında, üniversite öğrencisiyken yazmaya başladığı metin, ileride ilk kitabı olacak *Ain't I a Woman? Black Women and Feminism*'in (1981) temelini oluşturdu. 8 yılda tamamladığı bu eserinde, siyah kadınların hem beyaz feministler hem de siyah erkeklerce nasıl görmezden gelindiğini/dışlandığını güçlü bir biçimde tartışır.

hooks, kitabında siyah kadınlara tarih boyunca atfedilen dört güçlü stereotipi—mammy (uysal dadı), jezebel (aşırı cinselleştirilmiş kadın), sapphire (öfke dolu ve baskın kadın) ve matriarch (aileyi kontrol eden ama suçlanan anne)—ayrıntılarıyla inceler. Bu imgelerin siyah kadınların toplumsal konumunu zayıflatmak, onları insanlıktan ve kadınlıktan dışlamak için üretildiğini savunur. Kitap, feminist düşünceye ırk, sınıf ve cinsiyetin iç içe geçtiği çok katmanlı bir bakış kazandırarak, yazarın teorik çizgisinin temel taşı oluşturur.

Gloria Jean Watkins, yazarlık hayatına başladığı üniversite yıllarında, eserlerini bell hooks adıyla yayımlamaya karar verir. Bu takma adı, büyük büyükannesi Bell Blair Hooks'un onuruna seçmiştir evet, ancak bu yalnızca bir aile büyüğüne saygı değil; aynı zamanda derin bir feminist ve politik anlam taşıyan bir tercihtir. Bu isim tercihi, hooks'un yazarlığını bireysel ifadenin ötesine taşıyarak, siyah kadınların sözlü tarihine ve kolektif hafızasına dayandığını gösterir. Yazdıkları, yalnızca bir bireyin değil, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf mücadeleleriyle şekillenmiş bir kuşağın ortak sesi olarak okunmalıdır. Ayrıca ismini küçük harflerle yazması da biçimsel bir tercihten öte, bilinçli bir politik eylemdir. hooks, büyük harflerin bireye aşırı anlam yüklediğini, oysa kendisinin kimliğinden çok düşüncelerinin ve sözlerinin ön planda olması gerektiğini savunuyordu.

Stanford Üniversitesi'ndeki lisans eğitiminin ardından, yüksek lisansını 1976 yılında University of Wisconsin-Madison'da İngiliz edebiyatı alanında tamamlar. Bu dönemde edebi eleştiriyle ilgilenmeye başlayarak klasik metinlerde ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf meselelerini sorgulayan bir bakış geliştirir.

Doktora çalışmalarını ise University of California, Santa Cruz'da yürütür. Burada özellikle kültürel çalışmalar, postyapısalcı teori, feminizm ve ırk kuramı alanlarında derinleşir. Santa Cruz'daki araştırmaları, siyah kadınların temsil

biçimlerine, söylemsel dışlanmalarına ve bilgi üretimindeki konumlarına odaklanmıştır. bell hooks'un düşünsel çizgisi, bu dönemde hem edebiyat kuramı hem de eleştirel pedagojiyle daha yakından kesişir.

Eğitim Bir Devrim Alanı Olabilir mi?

hooks, akademik üretimini hiçbir zaman yalnızca kuramsal düzeyde bırakmamıştır; yazdıkları kadar yaşantısıyla da bir direniş hattı örmüştür. Üniversite yıllarından itibaren kadın hakları, siyah özgürlük mücadelesi ve queer adalet hareketi içinde aktif biçimde yer alır. Yazılarını yalnızca akademik çevrelere değil, geniş halk kitlelerine ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu nedenle hem Stanford, Yale, Oberlin College, CUNY ve Berea College gibi üniversitelerde ders vermiş, hem de toplum temelli etkinliklerde konuşmalar yapıp atölyeler düzenlemiştir. 2014'te Berea College'da kurulan The bell hooks Institute, onun kamusal pedagojisinin kurumsallaşmış bir uzantısı olarak, halka açık seminerler, okumalar ve etkinliklerle bu anlayışı yaşatmayı sürdürmüştür. Bu anlayış, onun "eğitimin ve düşünmenin yalnızca üniversite duvarları arasında kalamayacağı" yönündeki eleştirel pedagojisinin bir uzantısıdır.

bell hooks için eğitim yalnızca bilgi aktarımı değil, dönüşümün ta kendisiydi. Eğitimi bir özgürleşme alanı olarak görürken, Paulo Freire'nin "eleştirel bilinç" (Freire, 2000 [1970]) kavramından derinden etkilenmiştir. *Sınırları Aşmayı Öğretmek: Özgürlük Pratiği Olarak Eğitim (Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom)* (1994), *Teaching Community* (2003) ve *Teaching Critical Thinking* (2010) gibi eserlerinde sınıfın, yalnızca akademik içeriklerin işlendiği değil, öğrencinin kendisini yeniden tanımladığı, düşünmeye ve itiraz etmeye cesaret ettiği bir alan olması gerektiğini savunur. hooks'a göre, öğretmenlik iktidar kurma değil, birlikte öğrenme ve dönüşme sürecidir. Bu nedenle öğrenciyle hiyerarşik değil, diyalojik bir ilişki kurmayı önemser. Eğitimin duvarlar arasına sıkışamayacağı fikri, onun pedagojisinin merkezindedir.

bell hooks'un çalışmaları, yalnızca akademik dünyada değil, kültürel ve toplumsal yaşamın farklı alanlarında da geniş yankı uyandırmıştır. Feminist teoriyi sınıfın dışına taşıyarak, özellikle *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika (Feminism is for Everybody: Passionate Politics)* (2000) gibi kitaplarında sade ve erişilebilir bir dil kullanarak gündelik yaşamın içine yerleştirmeyi amaçlamıştır. Popüler kültürün ideolojik gücünü ciddiyetle ele almış; ırk, cinsiyet ve sınıf ayrımcılıklarının özellikle medya, sinema ve müzik alanlarındaki temsillerden yeniden doğduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda kaleme aldığı *Black Looks: Race and Representation* (1992), hooks'un popüler kültürü siyasal bir alan olarak gördüğünün çarpıcı bir göstergesidir. hooks kitapta siyah kadınların medya temsillerine dair analizler yapar; özellikle siyah kadın bedeninin beyaz bakış (white gaze) altında nasıl erotize edildiğini, maskülenleştirildiğini ya da görünmez kılındığını tartışır. Bununla da kalmayıp Madonna'yı, siyah kültürü ve estetiği bir fantezi nesnesine dönüştürerek ticarileştirmekle eleştirir. "Sahte çokkültürcülük" olarak tanımladığı bu durum, onun deyimiyle bir tür kültürel

emperyalizmdir. Aynı zamanda "güçlenmiş siyah kadın" imgelerinin ardında bile patriyarkanın yeniden üretildiğini savunur.

hooks sinemayla ilişkisinde de yalnızca izleyici olmakla sınırlı kalmamıştır; sinemayı bir analiz ve müdahale alanı olarak görmüştür. *Reel to Real: Race, Sex and Class at the Movies* (1996) adlı eserinde, dönemin önemli filmlerine yönelik detaylı okumalar yapar. Örneğin, Paris is Burning belgeselini kuir kültürün temsili açısından ele alırken, filmin beyaz yönetmeni Jennie Livingston'ın siyah kuir yaşamları nasıl nesneleştirdiğini tartışır. Do the Right Thing filminde Spike Lee'nin ırkçılığı ele alırken erkek egemenliğini sorgulamaktan kaçtığını belirtir. *The Color Purple*, *Boomerang*, *Waiting to Exhale* gibi filmlerde siyah kadınların aşk, öfke, direnç, yalnızlık gibi duygularının nasıl temsil edildiğine bakar.

hooks'un analizleri sadece nostaljik sinema örnekleriyle sınırlı değildir. Daha güncel ve çok tartışmalı bir örnek olarak, Beyoncé'nin feminist söylemlerini de eleştirmiştir. Özellikle Beyoncé'nin 2014 MTV Video Music Awards sahnesinde "FEMINIST" yazısıyla sahneye çıkmasına rağmen, sahne estetiğinin ve imajlarının neoliberal patriyarkal değerler taşıdığını savunmuştur. hooks'a göre, feminizm yalnızca temsili değil, yapısal bir mücadeledir; bu yüzden popüler kültürde parlatılan "güçlü kadın" imgeleri, çoğu zaman ataerkil ve kapitalist düzenin makyajlı yüzüdür—parlak ışıklar altında bastırılan adaletsizliğin süslü bir kılıfı...

Düşünsel Derinleşme: Sevgi, Aidiyet ve Yaş Alma

hooks'un ilerleyen yıllarda kaleme aldığı *Teaching Community* (2003), *Belonging: A culture of place* (2009) ve *Appalachian Elegy: Poetry and Place* (2012) gibi eserlerinde, pedagojik yaklaşımı daha içsel, şiirsel ve felsefi bir boyut kazanır. Bu metinlerde aidiyet, kırılanlık, kayıp ve iyileşme temaları öne çıkar. Eğitim hâlâ bir özgürleşme alanı olarak vardır; ama artık kişisel dönüşüm, topluluk hissi ve duygusal bağlar da bu özgürleşmenin temel bileşenleri olarak düşünülür.

Bu dönemde hooks, feminist düşünceyi yalnızca eleştiriyle değil, aynı zamanda sevgi ve bağlılıkla da kurmaya çalışır. Özellikle *Hep Aşka Dair (All About Love: New Visions)* (2000) adlı kitabında sevginin pedagojik, politik ve ahlaki bir eylem olduğunu savunur. Ona göre, gerçek bir toplumsal dönüşüm sadece adaletsizlikle yüzleşerek değil, aynı zamanda sevgiyle bağ kurarak mümkündür. Feminist mücadele, yapısal eleştiriler kadar bir sevmeye biçimlidir de yani: Şefkatli, kararlı, kapsayıcı.

hooks'un feminist metinlerini okuyan biri onun yalnızca akademik kuramlar üretmek için değil; okuyanın yüreğine dokunmak, zihnini sarsmak ve hatta onu harekete geçirmek için yazdığını kolaylıkla görebilir. Bu yönüyle onun yazılarını, Paulo Freire'den ilham alan eleştirel pedagojinin yaşayan bir örneği olarak da düşünebiliriz. *Feminist Theory: From Margin to Center* ve *Talking Back: Thinking feminist, thinking Black* gibi eserlerinde, ezilenlerin yalnızca sesi olmakla kalmaz, bir adım ileri giderek onların bilinci olmayı da hedefler. hooks'a göre, feminizmin,

merkezdeki ayrıcalıklı seslerden değil, kenara itilen, dışlanan hayatlardan bahsetmesi gerekir. Onun feminizmi; evde, okulda, ilişkilerde, sokakta—yani yaşamın her alanında—gizli ya da açık tüm iktidar biçimlerini sorgulayan bir yapıya sahip. Yazarken okuyucusuna asla yukarıdan bakmaz; okuyucuyla birlikte düşünmek, birlikte direnmek ister. Yani bilgi kadar cesaret de verir okuruna... Fakat beyaz, orta sınıf feminizmin göz ardı ettiği noktaları gözler önüne sermekten vazgeçmemesi; kesişimsel feminizmi, yani sınıf, ırk ve cinsiyetin kesişimselliğini kendi mücadelesinin odağına alması bazı feministlerce fazla "bölücü" ya da "kutuplaştırıcı" olarak görüldü. Oysa hooks, feminist mücadelenin gerçek bir devrim yaratabilmesi için, yapısal eşitsizliklerle yüzleşmesini savunur.

Kısacası, bu çalışmalar, hooks'un eleştirel pedagojisinin ne kadar kapsamlı olduğunu da gösterir. O, sadece sınıf içinde değil, kitle iletişim araçları, müzik videoları, moda dergileri, Hollywood filmleri ve hatta mahalle toplantılarında bir "eğitim alanı" bulunabileceğini savunur. Teoriyi herkesin anlayabileceği, tartışabileceği ve dönüştürebileceği bir alana taşır. Tüm bunlar onun için alternatif bir eğitim pratiğidir. Çünkü devrim, yalnızca kuram kitaplarında değil, gündelik yaşamın içindeki ilişkilerde de başlamalıdır. Onun için popüler kültürle uğraşmak, halkla konuşmanın bir yoludur. Bu yönüyle bell hooks, kültürel eleştiriyi bir tür "halk eğitimi"ne dönüştüren az sayıdaki düşünürden biridir.

hooks'un Yazınsal Yolculuğu: Eleştiriden Şiire

bell hooks'un yazın serüveni, sadece fikirlerin değil, aynı zamanda duyguların, deneyimlerin ve direniş biçimlerinin de izini sürer. Benim okuduğum kadarıyla yazdıkları, yıllar içinde yalnızca konu bakımından değil, üslup açısından da dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta öfkeyle yoğrulmuş teorik metinler yazarken, zamanla daha şiirsel, içsel ve şefkatli bir dile yönelmiştir. Ancak bu değişim, onun mücadele azminde bir zayıflama değil, aksine daha derinlikli bir dönüşümün işaretidir bana göre.

bell hooks'un yazı hayatı, 1980'lerde çığır açan eserlerle başlar. Bu dönemdeki yazıları, siyah kadınların ırkçılık, cinsiyetçilik ve sınıf baskısıyla kesişen deneyimlerini teorik bir çerçevede ele alır. hooks, beyaz, orta sınıf kadınların egemenliğindeki feminist söylemi sorgular; siyah kadınların görünmezliğine dikkat çeker. Eleştirel tonu sert, net ve dönüştürmeye yöneliktir. Bu dönemdeki yazıları hem akademik dünyada hem de siyah topluluklar içinde yeni bir feminist bilinç yaratmayı amaçlar.

Kariyer ortasına gelindiğinde (1990'lar - 2000'lerin başı) genişleme, ulaşılabilirlik ve yeni temalar yazılarındaki anahtar sözcükler olarak çıkar karşımıza. 1990'larla birlikte hooks'un yazılarında hem içerik hem de üslup bakımından önemli bir dönüşüm gözlemleriz. Popüler kültür, medya ve sinema üzerine yoğunlaşarak siyah kadınların temsiline dair eleştiriler geliştirir bu dönemde. Ayrıca eğitimi, özgürleştirici ve katılımcı bir süreç olarak tanımlar; sevgi, topluluk ve duygusal bütünlük gibi temalar metinlerinde öne çıkar. Bu

yıllarda dili sadeleşir, daha geniş kitlelere seslenmeyi amaçlar. Daha önce de belirttiğim gibi, akademik çevrelerle sınırlı kalmayan bu yaklaşım, feminist düşünceyi gündelik yaşamla buluşturma çabasını yansıtır.

hooks'un 2010'larda yayımladığı eserler, onun yazılarına yeni biçimler ve daha kişisel, daha duygusal bir ton kazandırmıştır. Özellikle Appalachian Elegy, hooks'un şiirsel anlatımı benimsediği, çocukluğunun geçtiği Kentucky kırsalına, ailesinin kadınlarına, toprağa ve belleğe döndüğü bir metindir. Bu kitap, onun yazarlığında bir köprüye dönüşür deyim yerindeyse, siyasal olanla duygusal olan arasında bir köprü. Sevgi, yas, aidiyet, doğa ve iyileşme gibi temalar artık yalnızca düşünsel değil, duygusal bir yoğunlukla işlenir. Bu dönem, hooks'un feminist teorisini bir yaşam biçimi olarak içselleştirdiği, yazılarını hem bireysel hem kolektif bir iyileşme aracı olarak gördüğü bir kapanış evresidir.

Son Dönem ve Miras

Hayatının son döneminde bell hooks, daha sessiz ama derinlikli bir üretim sürecine girer. Yeni kitaplarının sayısı azalmış olsa da, Berea College'daki bell hooks Center for Teaching and Learning'in kurulmasıyla birlikte, yazılarında yıllardır savunduğu halk temelli pedagojiyi somutlaştırma fırsatını bulur. Burada halka açık seminerler, okuma grupları ve söyleşilerle eğitimin, sevginin ve özgürlüğün bir arada var olabileceği bir alan yaratmayı amaçlar.

Uzun süredir yaşadığı Kentucky'de, doğup büyüdüğü topraklara geri dönerek hayatını sade ve düşünceyle iç içe bir şekilde sürdürür. 15 Aralık 2021'de, 69 yaşında aramızdan ayrıldığında, ardında yalnızca akademik eserler değil, aynı zamanda cesaret veren bir yaşam, dönüştürücü bir ses ve umutla örülmüş bir miras bırakır. Onun vefatı, yalnızca feminist düşünce için değil, adalet, sevgi ve eleştirel eğitim uğruna çaba gösteren herkes için büyük bir kayıp. Ancak yazdıkları ve yaşamıyla çizdiği yol hâlâ bizler için bir pusula olmaya devam ediyor.

Türkçeye çevrilmiş kitapları

Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika (Feminism Is for Everybody: Passionate Politics)

Hep Aşka Dair (All About Love: New Visions)

Duygu Yoldaşlığı: Kadınların Sevgi Arayışı (Communion: The Female Search for Love)

Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklik ve Sevgi (The Will to Change: Men, Masculinity, and Love)

Sınırları Aşmayı Öğretmek: Özgürlük Pratiği Olarak Eğitim (Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom)

Kaynakça

- Berea College. (n.d.). About bell hooks. The Bell Hooks Center.
<https://www.berea.edu/centers/the-bell-hooks-center/about-bell>
- Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.). Continuum.
(Original work published 1970)
- Gay, R. (2014, May 12). Beyoncé's control of her own image belies the bell hooks 'slave' critique. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/may/12/beyonce-bell-hooks-slave-terrorist-feminism>
- hooks, b. (1981). *Ain't I a woman? Black women and feminism*. South End Press.
- hooks, b. (1984). *Feminist theory: From margin to center*. South End Press.
- hooks, b. (1989). *Talking back: Thinking feminist, thinking Black*. South End Press.
- hooks, b. (1992). *Black looks: Race and representation*. South End Press.
- hooks, b. (1994). *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. Routledge.
- hooks, b. (1996). *Reel to real: Race, sex, and class at the movies*. Routledge.
- hooks, b. (1996). *Bone black: Memories of girlhood*. Henry Holt and Company.
- hooks, b. (2000). *All about love: New visions*. William Morrow.
- hooks, b. (2000). *Feminism is for everybody: Passionate politics*. South End Press.
- hooks, b. (2012). *Appalachian elegy: Poetry and place*. University Press of Kentucky.
- Morrison, T. (1970). *The bluest eye*. Holt, Rinehart and Winston.
- Ongley, H. (2016, May 10). bell hooks criticises Beyoncé's Lemonade. *i-D Magazine*. <https://i-d.vice.com/en/article/mb5avv/bell-hooks-criticises-beyonces-lemonade>
- Watkins, G. J. (1983). *Keeping a hold on life: Reading Toni Morrison's fiction* (Doctoral dissertation). University of California, Santa Cruz.